

Η διδασκαλία του Ολοκαυτώματος μέσα από κινηματογραφικές ταινίες στο μάθημα της Λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: καταγραφή υλικού και ψηφιακά σενάρια

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΩΤΗΡΙΑ ΚΑΛΑΣΑΡΙΔΟΥ, ΔΡ. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ Α.Π.Θ. –
ΜΕΤΑΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΥΠΟΤΡΟΦΟΣ Ι.Κ.Υ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2018

Η παρούσα έρευνα εκπονείται στο πλαίσιο μεταδιδακτορικής υποτροφίας από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (Ι.Κ.Υ.). Η Μεταδιδακτορική Έρευνα υλοποιήθηκε με υποτροφία του ΙΚΥ η οποία χρηματοδοτήθηκε από την Πράξη «Ενίσχυση Μεταδιδακτόρων Ερευνητών / Ερευνητριών» από τους πόρους του ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» με άξονες προτεραιότητας 6,8,9, και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο – ΕΚΤ και το Ελληνικό Δημόσιο».

© 2018, Σωτηρία Καλασαρίδου — Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών (Ι.Κ.Υ.)
Εργαστήριο για τη Μελέτη της Ανάγνωσης και της Γραφής στην Εκπαίδευση και την Κοινωνία (ΕΜΑΓΕΚ), Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Α.Π.Θ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν εκπαιδευτικό πρόγραμμα αποτελείται από τρία συνολικά εκπαιδευτικά σενάρια που αφορούν στη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο και Λύκειο), και εκπονήθηκε στο πλαίσιο μεταδιδακτορικής έρευνας με υποτροφία του Ι.Κ.Υ στο Π.Τ.Δ.Ε. του Α.Π.Θ. και φέρει τον τίτλο «Η διδασκαλία του Ολοκαυτώματος μέσα από κινηματογραφικές ταινίες στο μάθημα της Λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: καταγραφή υλικού και ψηφιακά σενάρια».

Το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας και κατ' επέκταση των εκπαιδευτικών σεναρίων ερείδεται στις θεωρίες αναφορικά με τη Μνήμη, την Αναπαράσταση και το Τραύμα. Η έννοια της Μνήμης είναι πολύπτυχη και αφορά στην ύπαρξη του τραύματος, την πρόκλησή του και την επανάληψή του. Η σύνδεση της λογοτεχνικής και κινηματογραφικής αφήγησης με την έννοια του Τραύματος έχει τις ακόλουθες διαστάσεις: α) Το τραύμα του συγγραφικού υποκειμένου: Τούτες οι αφηγήσεις μπορεί να είναι βιογραφικές και μυθοπλαστικές, ημιαυτοβιογραφικές και μυθοπλαστικές, αυτοβιογραφικές και μυθοπλαστικές, αμιγώς μυθοπλαστικές αλλά και αυτοβιογραφικές μαρτυρίες. Το συγγραφικό υποκείμενο μπορεί να είναι επιζήσας του Ολοκαυτώματος, επιζήσας δεύτερης γενιάς του Ολοκαυτώματος ή ακόμη και τρίτης. Επίσης το συγγραφικό υποκείμενο μπορεί να ανήκει στην κατηγορία του παρατηρητή ή του αυτόπτη μάρτυρα ή να πραγματεύεται το τραύμα του Ολοκαυτώματος, επειδή υπήρξε αρχικά αποδέκτης του τραύματος κάποιου επιζήσαντα. β) Το τραύμα του αποδέκτη της αφήγησης, δηλαδή του αναγνώστη, του ακροατή ή του θεατή: Η αδυναμία ανταπόκρισης στην πρόσληψη και κατανόηση του τραύματος του αφηγητή συνιστά ένα είδος τραύματος που εγκαινιάζει μια πτυχή της συλλογικής Μνήμης. Ό,τι αναδύεται στις αφηγήσεις του τραύματος δεν αφορά μόνο την αναπαράσταση ενός βίαιου γεγονότος, αλλά ταυτόχρονα επικεντρώνεται στις επιπτώσεις της μη κατανόησής του, αφού αυτό κυρίως το οποίο στοιχειώνει το θύμα, δεν είναι τόσο μόνο το ίδιο το γεγονός όσο και η μη γνωστοποίησή του. γ) Το τραύμα και η μετά-Μνήμη: Η έννοια του τραύματος είναι συνυφασμένη με την έννοια της μετά-Μνήμης στον βαθμό που πολλοί ακροατές τραυματικών γεγονότων είναι δυνατό να επηρεαστούν και να αναδιαμορφώσουν την ταυτότητά τους από γεγονότα που οι ίδιοι δεν βίωσαν (Brison 1999, 40-43, Kacandes 1999, 55-57, Langford 2008, 68-69, Caruth 1996, 1-9, Kidd 2005, 124-127, Whitehead 2008, 37).

Θα μπορούσε, ωστόσο, εύκολα να ισχυριστεί κανείς πως η αναγκαιότητα αποκάλυψης της αλήθειας στα παιδιά και τους εφήβους αναφορικά με το Ολοκαύτωμα ικανοποιείται μέσα από τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας. Τι επιπρόσθετο, διαφορετικό και εντέλει περισσότερο αποτελεσματικό μπορεί να προσφέρει η διδασκαλία του Ολοκαυτώματος μέσα από τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο; Τα μυθιστορήματα και τα κινηματογραφικά έργα που αναπαριστούν πτυχές του Ολοκαυτώματος μπορεί να αποδίδουν το ιστορικό πλαίσιο, το οποίο οι μαθητές πράγματι είναι δυνατό να μάθουν μέσα από το μάθημα της Ιστορίας. Ωστόσο, η δέσμευση των νεαρών αναγνωστών — μαθητών με την πλοκή και την αφήγηση ενός λογοτεχνικού ή και κινηματογραφικού έργου, μιας μικρο- ιστορίας δηλαδή, ενθαρρύνει την ανταπόκρισή τους στο τραυματικό περιεχόμενο όχι του

ιστορικού πλαισίου γενικά αλλά την ανταπόκρισή τους στο τραυματικό περιεχόμενο της προσωπικής ιστορίας. Οδηγεί δηλαδή τους μαθητές αναπόφευκτα σε έναν ορισμένο βαθμό «πένθους», διαδικασία η οποία αναγνωρίζεται ως φυσιολογική κατάσταση. Εναπόκειται βέβαια στον εκάστοτε συγγραφέα σε ποιον βαθμό θα δημιουργήσει τις λογοτεχνικές συνθήκες ανάδυσης του «πένθους» έναντι της «μελαγχολίας» την οποία οι μελετητές επισημαίνουν ως παθολογική κατάσταση (Langer, 1975; Kokkola, 2003; Yarova, 2016: 57, Καλασαρίδου, 2017).

Σε έρευνα που έχει διεξαγάγει το διεθνές Ινστιτούτο Georg Eckert του Braunschweig της Γερμανίας με τη σύμπραξη της UNESCO το 2015 με τίτλο *The International Status of Education about the Holocaust: A global mapping of textbooks and curricula* για τα σχολικά βιβλία και τα προγράμματα σπουδών στα μαθήματα της ιστορίας και των κοινωνικών επιστημών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, μολονότι η χώρα μας κατατάσσεται στις χώρες που έχουν πληγεί άμεσα από το Ολοκαύτωμα και τον Ναζισμό, εντούτοις τα προγράμματα σπουδών της παραμένουν πολύ φτωχά σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση για το Ολοκαύτωμα (Carrier, Fuchs & Messenger, 2015). Η κατάσταση είναι εμφανώς επιδεινωμένη, αν επιχειρήσει κανείς να διερευνήσει τις δυνατότητες διδασκαλίας του Ολοκαυτώματος μέσα από τη Λογοτεχνία στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, κατάσταση που μπορεί να συνοψιστεί ακολούθως: α) ανθολόγηση αποσπάσματος από το *Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ* στο σχολικό ανθολόγιο της Β΄ Γυμνασίου, β) ανθολόγηση του ποιήματος του Μπέρτολτ Μπρεχτ *Για τον όρο μετανάστες* στο σχολικό ανθολόγιο της Β΄ Γυμνασίου, γ) ύπαρξη ενός αποσπάσματος από το θεατρικό έργο του Μπέρτολτ Μπρεχτ με τίτλο *Τρόμος και αθλιότητα του τρίτου Ράιχ* (το απόσπασμα ονομάζεται «Ο σπιούνος») που βρίσκεται στο σχολικό ανθολόγιο της Γ΄ Γενικού Λυκείου και δ) ανθολόγηση ενός διηγήματος του Χάινριχ Μπελ με τίτλο «Το λυπημένο μου πρόσωπο», το οποίο επίσης βρίσκεται στο προαναφερθέν βιβλίο. Θα πρέπει βέβαια να επισημανθεί πως η διδασκαλία των προαναφερθέντων κειμένων είναι προαιρετική. Ταυτόχρονα, τα τελευταία χρόνια η διδασκαλία του Ολοκαυτώματος είναι υποχρεωτική στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση κατά την Ημέρα Μνήμης των θυμάτων του Ολοκαυτώματος (27^η Ιανουαρίου).

Έρευνα του Κέντρου των Γερμανοεβραϊκών σπουδών (Centre of the German-Jewish Studies) που διενεργήθηκε σε συνεργασία με το πανεπιστήμιο του Sussex σε σχολικές τάξεις της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στη Μεγάλη Βρετανία αναφορικά με τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος έδειξε πως η χρήση του κινηματογράφου σε επίπεδο ολομέλειας της τάξης αυξάνει τον βαθμό πρόσληψης δύσκολων εννοιών που αφορούν στο Ολοκαύτωμα. Η ίδια έρευνα μέσα από την ανάλυση των λεκτικών συνεισφορών μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών έφερε στο φως πολύτιμα στοιχεία για τη θετική ανταπόκριση των μαθητών στην παράλληλη χρήση της εικόνας σε συνδυασμό με την αφήγηση κατά τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος, όπως επί παραδείγματι το κόμικ, και αντίστοιχα για τη δυστοκία των μαθητών να αντιληφθούν τις έννοιες του Ολοκαυτώματος μέσα από την επίδειξη σκόρπιων εικόνων που δεν συνοδεύονταν από εννοιολογικές επεξηγήσεις ή από αφηγηματικό κείμενο (Critchell & Sharples, 2015).

Με δεδομένη την έλλειψη σε επίπεδο προγραμμάτων σπουδών συστηματικής και ολοκληρωμένης διδασκαλίας του Ολοκαυτώματος στην ελληνική Δευτεροβάθμια εκπαίδευση αλλά και αυτόνομου μαθήματος κινηματογράφου τα εκπαιδευτικά σενάρια για τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος που προτείνονται εδώ μπορούν να διδαχθούν στις τάξεις του Γυμνασίου και του Λυκείου και πιο συγκεκριμένα στο

πλαίσιο που προσφέρουν τα Νέα Προγράμματα σπουδών για τη Λογοτεχνία στο Γυμνάσιο και την Α' Λυκείου αλλά και στο πλαίσιο: α) των ενοτήτων του παρόντος σχολικού ανθολογίου της Α' Γυμνασίου και ειδικότερα στις θεματικές ενότητες «Οικογενειακές σχέσεις» και «Η αγάπη για τους συνανθρώπους μας — Οι φιλικοί δεσμοί — Η αγάπη», β) της θεματικής ενότητας του σχολικού ανθολογίου της Β' Γυμνασίου με τίτλο «Οικογενειακές σχέσεις», και γ) των ενοτήτων ξένης λογοτεχνίας των ανθολογίων της Β' Λυκείου και Γ' Λυκείου. Από τα σενάρια μπορούν επίσης οι εκπαιδευτικοί να αντλήσουν υλικό και δραστηριότητες για τη διδασκαλία κατά την Ημέρα Μνήμης των θυμάτων του Ολοκαυτώματος.

Στο παραπάνω θεωρητικό και παιδαγωγικό πλαίσιο επιχειρήσαμε να θεσπίσουμε και τα κριτήρια επιλογής των λογοτεχνικών έργων και των κινηματογραφικών ταινιών, τα οποία είναι τα ακόλουθα: α) Πολυφωνία και διείσδυση στους χαρακτήρες, δηλαδή στους ήρωες και τους αντί-ήρωες, στους πρωταγωνιστές και μη, στους θύτες, τους παρατηρητές και τα θύματα. β) Μυθιστορήματα και ταινίες με ήρωες εφήβους και παιδιά. γ) Προσέγγιση που στηρίζεται στο αντιθετικό ζεύγμα θύμα / θύτης. δ) Η ανάδειξη της πλευράς των θυτών μέσα από έργα που επικεντρώνονται αποκλειστικά στην κοινωνία των απλών καθημερινών ανθρώπων αναδεικνύουν τις πλευρές της υστερικής γερμανικής κοινωνίας του μεσοπολέμου. ε) Συγκριτική προσέγγιση σε έναν συγχρονικό άξονα σε ό,τι αφορά την εποχή αναπαράστασης και σε ένα υπέρ-τοπικό επίπεδο: συνδιδασκαλία λογοτεχνικών κειμένων που αφορούν στην Ελλάδα με κινηματογραφικά έργα που αναδεικνύουν το Ολοκαύτωμα σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. στ) Η ανάδειξη των ομοιοτήτων και των διαφορών της αφήγησης ανάμεσα στη βιογραφία, την αυτοβιογραφία και τη μυθοπλασία. ζ) Η ανάδειξη πρόσληψης του Ολοκαυτώματος ανάμεσα στα φύλα: πώς βίωσαν οι άνδρες και πώς οι γυναίκες το Ολοκαύτωμα. η) Συγκριτική προσέγγιση σε έναν συγχρονικό άξονα σε ό,τι αφορά την εποχή της γραφής των κειμένων και γυρίσματος των ταινιών. θ) Συγκριτική προσέγγιση σε έναν διαχρονικό άξονα: η γεφύρωση του παρελθόντος με το παρόν που κατατείνει στη νοσηματοδότηση της διδασκαλίας του Ολοκαυτώματος με πιο σύγχρονους όρους. ι) Η επαφή των μαθητών με τη γλώσσα του στρατοπεδικού κόσμου και την προπαγανδιστική γλώσσα των θυτών. ια) Η σύνδεση του Ολοκαυτώματος με άλλες έννοιες που αφορούν στην καθημερινότητα των μαθητών, όπως επί παραδείγματι είναι ο γραμματισμός.

Οι αρχές και οι γενικοί σκοποί του προγράμματος είναι οι ακόλουθοι:

1. Να αντιληφθούν οι μαθητές τη σχέση ανάμεσα στη Μνήμη, το Τραύμα και την Ιστορία.
2. Να διακρίνουν τη σχέση, τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στην Ιστορία και την προσωπική ιστορία, στις ποικίλες γραπτές και οπτικές αναπαραστάσεις της.
3. Να εξοικειωθούν με την παράλληλη αφήγηση κειμένου και εικόνας είτε στη γραπτή είτε στην οπτικοακουστική της εκδοχή.
4. Να αναπτύξουν μέσω της δράσης των ηρώων μηχανισμούς εναντίον των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων και μηχανισμούς αποδοχής της διαφορετικότητας.
5. Να εξοικειωθούν με τη γλώσσα του Ολοκαυτώματος και του στρατοπεδικού κόσμου, όπως αποδίδεται από τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο.

6. Να διακρίνουν τη διαφορά ανάμεσα στο τραύμα του αφηγητή και το τραύμα του ακροατή.
7. Να αναγνωρίζουν τη σημασία της ανάδυσης του τραύματος μέσα από τη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο.
8. Να αντιληφθούν την οικουμενική σημασία του Ολοκαυτώματος.

Κλείνοντας θα πρέπει να προσθέσουμε ότι οι αναμενόμενες δεξιότητες του παρόντος εκπαιδευτικού προγράμματος είναι:

1. Η αναγνώριση του θύτη, του παρατηρητή και του θύματος μέσα στα λογοτεχνικά και τα κινηματογραφικά κείμενα.
2. Η ερμηνεία κεντρικών εννοιολογικών πτυχών και η αποκωδικοποίηση νευραλγικών συμβόλων που αφορούν στο Ολοκαύτωμα μέσα από την ταυτόχρονη έντυπη και οπτικοακουστική αφήγηση.
3. Η χρήση του διαλόγου με τη μορφή επιχειρημάτων αναφορικά με αμφιλεγόμενα ζητήματα αναπαράστασης του Ολοκαυτώματος.
4. Η συζήτηση στην τάξη ζητημάτων του Ολοκαυτώματος που δημιουργούν αισθήματα ντροπής και σοκ.
5. Ο ορισμός της σημασίας του «Άουσβιτς» σε ένα υπερτοπικό και διαχρονικό πολιτισμικό πλαίσιο.
6. Η χρήση των Νέων Τεχνολογιών και κυρίως του διαδικτύου για την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων του εκπαιδευτικού σεναρίου.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Brison, J. S. (1999). Trauma Narratives and the Remarking of the Self. In M. Bal & J. Crewe and Leo Spitzer (Eds.), *Acts of Memory: Cultural Recall in the Present* (pp.39-54). Hanover and London: University Press of New England.

Kacandes, I. (1999). Narrative Witnessing as Memory Work: Reading Gertrud Kolmar's *A Jewish Mother*. In M. Bal & J. Crewe and Leo Spitzer (Eds.), *Acts of Memory. Cultural Recall in the Present* (pp. 55-71). Hanover and London: University Press of New England.

Carrier, P., Fuchs, E. & Messinger, T. (2015). The International status of education about the Holocaust: A global mapping of textbooks and curricula. Braunschweig, Germany: Georg Eckert Institute for International Textbook Research & UNESCO.

Caruth, C. (1996). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

Critchell, K. & Sharples, C. (2015). *Holocaust Education: Teaching Approaches and Student Responses*. Centre for German – Jewish Studies & University of Sussex.

Eaglestone, R. & Langford, B. (2008). Introduction. In R. Eaglestone & B. Langford (Eds.), *Teaching Holocaust Literature and Film* (pp. 1-14). Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.

Kidd, K. (2005). "A" is for Auschwitz: Psychoanalysis, Trauma Theory, and the "Children's Literature of Atrocity", *Children's Literature*, 33, 120-149.

Kokkola, L. (2003) *Representing the Holocaust in Children's Literature*. New York: Routledge.

Kress, G. & Leeuwen van, T. (2006). *Reading Images. The grammar of visual design* (2nd ed.) London and New York: Routledge.

Langer, L. (1975). *The Holocaust and the Literary Imagination*. New Haven: Yale University Press.

Langford, B. (2008). Mass Culture/ Mass Media / Mass Death: Teaching Film, Television, and the Holocaust. In R. Eaglestone & B. Langford (Eds.), *Teaching Holocaust Literature and Film* (pp. 63-77). Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.

Yarova, A. (2016). Haunted by Humans: Inverting the Reality of the Holocaust in Markus Zusak's *The Book Thief*, *Papers: Exploration into children's literature*, 24(1), 54-81.

Whitehead, A. (2008). The Role of Theories of Memory in Teaching Representations of the Holocaust. In R. Eaglestone & B. Langford (Eds.), *Teaching Holocaust Literature and Film* (pp. 37-47). Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.

Ελληνόγλωσση

Αποστολίδου, Β., Κουντουρά, Ν., Προκοπίου, Κ., & Χοντολίδου, Ε. (2011α). Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας στην Α' Λυκείου. Φ.Ε.Κ, 1562, (Β'), 21068-21082.

Αποστολίδου, Β., Κουντουρά, Ν., Προκοπίου, Κ., & Χοντολίδου, Ε. (2011β). Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας, της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε από <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/1917?locale=el> [ημερομηνία ανάκτησης: 26.08.2018].

Καλασαρίδου, Σ. (2017). Λακόμπ Λυσιέν. Η διδακτική αξιοποίηση του σεναρίου στη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος, Φρέαρ στο διαδίκτυο, (2017,12, 8). Ανακτήθηκε από <http://frear.gr/?p=20116>. [ημερομηνία ανάκτησης: 24.08.2018].

Κελεπούρη, Μ. & Χοντολίδου, Ε. (2012). Μελέτη για τα Εκπαιδευτικά σενάρια στη διδασκαλία της Λογοτεχνίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε από: http://old.greek-language.gr/sites/default/files/digital_school/3.1.3_melete_senarion_logotekhnias_2.pdf [ημερομηνία ανάκτησης: 20.08.2018].